

University of Groningen

Misvattingen over de profeten

Labuschagne, C.J.

Published in:
EPRINTS-BOOK-TITLE

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2000

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Labuschagne, C. J. (2000). Misvattingen over de profeten. In *EPRINTS-BOOK-TITLE*

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

7. Misvattingen over de profeten

[De aard van de Bijbelse profetie](#)

[Profetie en waarzeggerij](#)

[Het schema 'voorzegging en vervulling'](#)

[Het probleem van de onvervulde profetie](#)

[Ware en valse profetie](#)

[Occulte praktijken in Bijbels perspectief](#)

De aard van de Bijbelse profetie

In de volksmond heeft het woord 'profeet' de betekenis van 'voorspeller', in de zin van voorspeller van de toekomst. Zo hoor je vaak iemand zeggen “Ik ben geen profeet...,” wanneer deze gevraagd wordt zijn visie te geven op toekomstige ontwikkelingen. Volgens de gangbare opvatting is een profeet dus iemand die in de toekomst kan kijken en voorspellingen kan doen. Deze betekenis van het woord past echter niet op de vijftien oudtestamentische profeten die wij uit de op hun naam staande boeken kennen, de zogenoemde *schriftprofeten* Jesaja, Jeremia, Ezechiël en de Twaalf Kleine Profeten, Hosea tot Maleachi. Als we hen als 'voorspellers van de toekomst' zouden beschouwen, zouden we hun een groot onrecht doen, en ze degraderen tot ordinaire waarzeggers. Ze deden namelijk alles behalve de toekomst voorspellen.

Wie hun geschriften leest zal aan de inhoud onmiddellijk merken dat de kwalificatie 'voorspeller' absoluut niet van toepassing is. Desondanks doet deze misvatting over de aard van de Bijbelse profeten nog steeds opgeld. En wat erger is, op basis hiervan worden de profetische boeken van het Oude Testament door sensatiebeluste lieden gebruikt om te 'bewijzen' dat de profeten bepaalde gebeurtenissen en verschijnselen die in onze tijd spelen, hadden voorspeld. Het wordt dan voorgesteld als zouden de profeten van de Bijbelse tijd over de hoofden van hun tijdgenoten heen allerlei voorspellingen hebben gedaan over de tijd waarin wij leven. Zo zou Ezechiël reeds vliegende schotels voorspeld hebben, iets dat men uit Ezechiël 1:4 en 1:14-17 haalt. Ook zou Ezechiël een oorlog tussen Rusland en het Westen voorspeld hebben, blijkens de verwijzing naar 'Gog, de grootvorst van Mesech' (Moskou!) in hoofdstukken 38-39. En zo zou de profeet Zacharia een kernoorlog hebben voorspeld, want de effecten van de plaag waar in 14:12 naar verwezen wordt, zouden precies overeenkomen met de uitwerking van een kernbom op mensen. Het zou mij niet verbazen als ons binnenkort vanuit die hoek verteld zou worden dat Zacharia reeds het verzenden van elektronische post door de ether voorspeld had. Hij had immers een visioen van een vliegende boekrol (5:1-5).

Wie de schriftprofeten recht wil doen, moet radicaal afzien van de interpretatie van het woord 'profeet' als 'voorspeller'. In het *Groot Woordenboek* van Van Dale (1999) wordt als primaire betekenis van het woord *profeet* terecht de betekenis gegeven die het in de Bijbel heeft: ...(bijb.) iemand die goddelijke

openbaringen ontvangt en die aan anderen heeft mee te delen; die opdracht heeft om in naam van God tot vermaning en waarschuwing te spreken: *een profeet Gods; dit is de profeet, Jezus, van Nazaret (Matteüs 21:11)*. Deze formulering is weliswaar ouderwets, toch wijst ze in de juiste richting. Een betere definitie zou zijn: profeten zijn mensen die zich door een hogere macht geroepen en geïnspireerd weten, op grond waarvan ze hun verworven inzichten als boodschap verkondigen ten einde het maatschappelijk leven te beïnvloeden. Ik gebruik met opzet het meervoud om de eenzijdigheid van het mannelijk enkelvoud te vermijden - er waren namelijk ook vrouwelijke profeten, zoals Mirjam, Debora en Hulda. Trefwoorden zijn 'roeping', 'inspiratie', 'verkondiging' en 'maatschappelijke betrokkenheid'.

'Voorspelling' hoort hier niet bij. De profeten waren geen waarzeggers of voorspellers van de toekomst, maar 'verkondigers', 'predikers' of 'aanzeggers', mensen die datgene wat ze als het woord van God begrepen hadden, aan hun tijdgenoten overbrachten. De primaire betekenis van het Hebreeuwse woord *nabi* zou ik het beste kunnen omschrijven als 'een (door God) geroepen roepende'. Het voornaamste kenmerk van de oudtestamentische schriftprofeten is hun sterke roepingsbewustzijn. Hun besef door God in dienst genomen te zijn ligt fundamenteel ten grondslag aan hun optreden. Als verkondigers hielden de schriftprofeten zich primair bezig met hun eigen tijd en richtten zich tot hun tijdgenoten. Vanuit hun analyse van en inzicht in het heden van hun eigen tijd confronteerden ze hun hoorders en lezers van Godswege met de werkelijkheid en wezen ze hen op de consequenties van hun doen en laten. Daarbij openden ze perspectieven voor de toekomst en spraken bepaalde verwachtingen uit. En dat is heel wat anders dan 'de toekomst voorspellen'.

Laat ik aan de hand van twee voorbeelden illustreren wat de aard en functie zijn van zulke verwachtingen bij de profeten. Afhangende van de omstandigheden kan een verwachting positief en heilbelovend zijn, of negatief, onheilspellend. In het boek Jesaja wordt dit in een notendop samengevat, wanneer de profeet zijn volk twee mogelijkheden voorhoudt (Jesaja 1:19):

Als je weer naar mij wilt luisteren, zal het beste van het land je ten deel vallen.

Als je koppig bent en niet wilt luisteren, zul je vallen door het zwaard.

De HEER heeft gesproken.

Doordat hij zijn hoorders of lezers confronteert met hun handelen en met de gevolgen ervan voor de toekomst, wil hij ze ertoe brengen een keuze te maken. In feite is het een oproep tot bezinning en bekering. Dit appèl herinnert sterk aan de profetische oproep in Deuteronomium (30:19-20):

U staat voor de keuze tussen leven en dood, tussen zegen en vloek. Kies voor het leven, voor uw eigen toekomst en die van uw nakomelingen, door de HEER, uw God, lief te hebben, hem te gehoorzamen en hem toegedaan te blijven. Dan zult u lang blijven wonen in het land dat hij uw voorouders Abraham, Isaak en Jakob onder ede heeft beloofd.

Vergelijk ook het bewogen appèl in Jeremia 22:1-5.

Het openen van perspectieven voor de toekomst, hetzij gunstig, hetzij ongunstig, is bij de profeten de manier bij uitstek om hun aanzegging tot bezinning en bekering te presenteren. Laat ik dit illustreren aan de hand van het verhaal over de ziekte en genezing van koning Hizkia. Toen deze heel ernstig ziek werd, ging de profeet Jesaja naar hem toe en hield hem het volgende voor (Jesaja 38:1-8):

Dit zegt de HEER: Maak je laatste wilsbeschikking op, want je sterft. Je zult niet meer beter worden.'

Van Godswege confronteert hij de koning met diens aanstaande, ogenschijnlijk onafwendbare dood. Moeten we de aanzegging van Jesaja opvatten als een voorspelling van de dood van de koning? In dat geval zou Jesaja ontmaskerd moeten worden als een valse profeet, die een onwaarheid had voorspeld. De reactie van Hizkia op de woorden van de profeet, waarbij hij zich smekend tot God richt, laat zien hoe Jesaja's aanzegging ten diepste bedoeld was. Door de koning te confronteren met de dood als perspectief voor de toekomst, roept hij hem in feite op zich tot God te wenden. Door zijn gebed is God bereid een wending te brengen in zijn lot en nog vijftien jaar aan zijn leven toe te voegen.

Laten we ook bij het verhaal van Jona ons licht opsteken. De boodschap die hij van Godswege in Ninevé moet overbrengen is kort en krachtig, en duidelijk: *Nog veertig dagen, en Ninevé wordt ondersteboven gekeerd!* (Jona 3:4). Op het eerste gezicht lijkt dit op een toekomstvoorspelling: de Ninevieten hebben nog veertig dagen voordat de stad in puin ligt. Maar in feite is het een dreigement dat erop gericht is een schrikreactie teweeg te brengen. Het vervolg van het verhaal laat de ware bedoeling van God met Jona's verkondiging zien, namelijk om de bewoners van Ninevé op te roepen zich te bekeren van hun boze wegen. Dat gebeurt dan ook inderdaad. De verwoesting van de stad wordt afgewend. Over veertig dagen zal er niets gebeuren. Wie de preek van Jona als een toekomstvoorspelling opvat, zou hem tot een valse profeet maken. Dit verhaal laat bovendien zien hoe kwetsbaar een profeet zich opstelt, als hij met al te grote stelligheid over de toekomst zou spreken. De toekomst ligt nog niet vast - er kan van alles gebeuren, alles ligt nog open en de geschiedenis kan een wending nemen. Theologisch gesproken: God kan op zijn voornemen terugkomen en een keer brengen in het lot van mensen. Een dergelijke wending in het verloop van de geschiedenis wordt in de profetenboeken vaak theologisch gemotiveerd met de gedachte van het *berouw* van God. Bij nader inzien verandert God van gedachte; Hij speelt in op de reactie van mensen op zijn woord en wendt het onafwendbare af. Hoewel er in het verhaal over Hizkia niet expliciet over 'berouw' van God wordt gesproken, wordt het impliciet verondersteld. In het verhaal van Jona wordt Gods 'berouw' expliciet genoemd: *Toen God zag wat ze deden, hoe ze zich bekeerden van hun boze weg, berouwde het God over het kwaad dat Hij gedreigd had hun te zullen aandoen, en Hij deed het niet.* (Jona 3:10).

Voor het verstaan van de profetische boeken acht ik het daarom van fundamenteel belang dat we scherp onderscheid maken tussen een *voorspelling* en een *verwachting*. Een voorspelling houdt in dat je nu reeds zegt wat pas in de toekomst een realiteit zal zijn. Een verwachting daarentegen geeft uitdrukking aan een visie op de toekomst, waarvan nog moet blijken of ze gerealiseerd zal worden. Als het om de toekomst gaat, ressorteert de Bijbelse profetie niet onder *voorspelling* maar valt in de

categorie *verwachting*. Dit geldt onverkort ook voor de door de profeten uitgesproken verwachtingen die betrekking hebben op het optreden van een Messias. Het gaat om *verwachtingen*, niet om voorspellingen van de komst van de Messias. Met betrekking tot de messiaanse teksten van het Oude Testament zou ik zelf nooit het woord 'voorspellingen' gebruiken. Ik zal het steeds hebben over 'verwachtingen'. Nog beter is het om de messiaanse verwachtingen aan te duiden als 'profielschetsen van een verwachte Messias', want daar gaat het in feite om.¹

Profetie en waarzeggerij

Zuiver godsdiensthistorisch beschouwd is profetisme een bepaalde vorm van divinatie, dat wil zeggen, het verkrijgen van inzicht in en kennis van het verborgene en van de toekomst door bovennatuurlijke gaven en middelen. Wanneer we het optreden van de schriftprofeten tegen hun godsdiensthistorische achtergrond zouden bekijken, komt de vraag op wat de relatie is tussen hen en de waarzeggerspraktijken van hun tijd. Waarzeggerij en wichelarij, het doen van mededelingen omtrent verborgenheden of toekomstige gebeurtenissen door middel van bijzondere gaven of geheime kunsten, kwamen namelijk niet alleen bij de heidense volken voor maar ook in het oude Israël.

Uit het materiaal dat ons daarover ter beschikking staat, blijkt dat dergelijke praktijken in de tijd vóór de Babylonische ballingschap vrij algemeen gangbaar waren. Ik heb in het vorige hoofdstuk, onder 'Hoe komen godsworden tot stand?', als voorbeeld van de Oud-Israëlitische orakeltechnieken verwezen naar het raadplegen van God door middel van de Urim en Tummim en het werpen van het lot. Er waren meer van zulke geheime kunsten, onder meer het gebruik van de Efod en de Terafim en de raadpleging van doden en geesten van doden, van wie men geloofde dat ze kennis hadden van het verborgene en van toekomstige gebeurtenissen. Denk maar aan het verhaal van het bezoek van Saul aan de vrouw te Endor, die geesten kon bezweren, met het verzoek de geest van Samuël te raadplegen (1 Samuël 28). Daarnaast kan ik verwijzen naar de orakelbevraging door David (1 Samuël 23) en koning Achabs raadpleging van de vierhonderd profeten (1 Koningen 22:5 e.v.). Dit laatste geval laat meteen zien dat er verschil wordt gemaakt tussen het bevragen van een profetencollectief en het raadplegen van een ware profeet van God Jahwe, in dit geval Micha ben Jimla. Micha is de ware profeet, die niet namens een groep van eensgezinden spreekt, of de koning vertelt wat hij graag wil horen, maar alleen datgene verkondigt wat hij van God heeft ontvangen. Micha voldoet aan de eis waaraan de ware profeet moet beantwoorden, zoals dat in het verhaal van Bileam wordt geïllustreerd - zie wat in hoofdstuk 3 onder de paragraaf 'Het verhaal van Bileam' is gezegd.

In het toonaangevende boek Deuteronomium, dat vanaf de tijd van de Babylonische ballingschap zijn eindgestalte heeft gekregen, worden alle vormen van occultisme, mantiek, waarzeggerij en wichelarij ten strengste verboden - zie Deuteronomium 18:9-15 en Numeri 23:23. In tegenstelling tot de andere volken, die van allerlei divinatietechnieken gebruik maakten, en anders dan wat vroeger gebruikelijk

¹ Zie *Zin en onzin over God*, hoofdstuk 6, de paragraaf "Profielschetsen van de ideale gevormachtigde Gods."

was geweest, was Israël vanaf de tijd van Deuteronomium uitsluitend aangewezen op zijn door God gezonden profeten.

Op diverse plaatsen in de boeken Samuël en Koningen, die de situatie vóór de Babylonische ballingschap weerspiegelen, wordt melding gemaakt van mensen die door middel van bijzondere gaven zoals helderziendheid en voorspelkunst mededelingen deden omtrent verborgenheden en toekomstige gebeurtenissen. Zo heeft volgens de geschiedschrijver de profeet Samuël aan Saul bij gelegenheid van diens zalving tot koning (1 Samuël 10:2-8) precies meegedeeld wat hij de volgende zeven dagen zou meemaken: hij zou bij het graf van Rachel twee mannen ontmoeten die hem zouden vertellen dat de ezellinnen die hij had gezocht, terecht waren. Dan zou hij bij de terebint van Tabor drie mannen ontmoeten, waarvan één drie bokjes zou dragen, een ander drie broden en de derde een kruik wijn; zij zouden hem begroeten en hem twee broden geven. Dan zou hij, in Gibeon aangekomen, een schare profeten tegenkomen die in geestvervoering zouden zijn en zelf zou hij ook door de Geest van God aangegrepen worden. De 'vervulling' van de gebeurtenissen die door Samuël 'vooruit werden gezegd', functioneert in het verhaal als het teken dat de hand van God er achter schuilgaat: Saul kreeg na zijn zalving van God door diens Geest 'een ander hart' (10:9).

Een ander voorbeeld van een 'vooruitzegging' is het verhaal over Natan die David confronteerde met diens overspel met Batseba en hem tegelijkertijd meedeelde dat *...de zoon die u geboren is, zal sterven*. (2 Samuël 12:14). Even verder in het verhaal meldt de auteur vers 18): *Op de zevende dag nu stierf het kind*. Als derde voorbeeld kies ik het verhaal van het bezoek van de vrouw van koning Jerobeam aan de profeet Ahia te Silo naar aanleiding van de ziekte van haar zoon. De profeet voorspelde haar rampspoed voor het huis van Jerobeam en deelde haar tevens mede: *Wat uzelf betreft, sta op en ga naar uw huis. Op het ogenblik dat uw voeten de stad binnentreden, zal de jongen sterven*. (1 Koningen 14:12). De vervulling van Ahia's voorzegging wordt, zoals te verwachten, expliciet vermeld: *Toen zij de drempel van het huis betrad, was de jongen gestorven, naar het woord van de HEER, dat Hij gesproken had door de dienst van zijn knecht, de profeet Ahia*. (verzen 17-18).

Zo heeft Jeremia de dood van de valse profeet Hananja 'voorzegd' en kon de geschiedschrijver de vervulling van de voorzegging melden: *En de profeet Hananja stierf in dat jaar, in de zevende maand*. (Jeremia 28:17). Op dezelfde wijze zou de profeet Elia de dood van koning Ahazia 'voorzegd' hebben (2 Koningen 1:16) en kon de geschiedschrijver melden: *Zo stierf hij volgens het woord van de HEER, dat Elia gesproken had*. (vers 17).

We kunnen niet aan de indruk ontkomen dat we hier te maken hebben met de toepassing van het schema van 'voorzegging en vervulling'. Nader onderzoek naar dergelijke gevallen heeft inderdaad aan het licht gebracht dat het gaat om een typische verteltechniek die door de deuteronomistische geschiedschrijver(s) werd gebruikt. Door een profeet vooruit te laten zeggen hoe de geschiedenis zal gaan verlopen, en dan te vertellen hoe de 'voorzegging' later 'vervuld' werd, wilde men duidelijk maken hoe de geschiedenis door het goddelijke woord wordt begeleid.

Het schema 'voorzegging en vervulling'

Om te laten zien dat het genoemde schema niet alleen met betrekking tot sterfgevallen wordt gebruikt, maar ook in verband met andere belangrijke zaken, noem ik nog een aantal gevallen. De bouw van de tempel in Jeruzalem door Salomo wordt in 2 Samuël 7:13 door de profeet Natan voorzegd; de vervulling ervan wordt in 1 Koningen 8:20 meegedeeld: *De HEER nu heeft het woord, dat Hij gesproken had, gestand gedaan*. De scheuring van het rijk van Jerobeam wordt door de profeet Ahia voorzegd (1 Koningen 11:29 e. v.), en verderop meldt de geschiedschrijver: *Het was een beschikking vanwege de Heer, om het woord waar te maken dat de HEER door de dienst van de Siloniet Ahia tot Jerobeam, de zoon van Nebat, gesproken had*. (12:15). En zo laat de geschiedschrijver een man Gods Josia's verontreiniging van het altaar te Betel voorzeggen (1 Koningen 13:2) en veel later in zijn verhaal meldt hij: *Josia verontreinigde het (altaar), naar het woord van de HEER, dat de man Gods verkondigd had, die deze dingen aangekondigd heeft*. (2 Koningen 23:16).

Op dezelfde wijze kondigt de profeet Ahia in 1 Koningen 14:7-11 de ondergang van het huis van Jerobeam aan; in 1 Koningen 15:29 lezen we hoe Asa alles en allen van Jerobeam kort en klein sloeg *...naar het woord van de HEER, dat Hij door de dienst van zijn knecht, de Siloniet Ahia, gesproken had*. En zo wordt koning Baësa het oordeel Gods aangezegd door de profeet Jehu, de zoon van Hanani (1 Koningen 16:1-4), en in 16:12 meldt de geschiedschrijver: *Zo heeft Zimri het gehele huis van Baësa uitgeroeid, naar het woord van de HEER, dat Hij over Baësa gesproken had door de dienst van de profeet Jehu*. In Jozua 6:26 spreekt Jozua een vloek uit over degene die de stad Jericho zou herbouwen en 1 Koningen 16:34 meldt de geschiedschrijver: *In zijn (Achabs) dagen herbouwde de Beteliet Hiël Jericho; ten koste van Abiram, zijn eerstgeborene, grondvestte hij het, naar het woord van de HEER, dat Hij gesproken had door de dienst van Jozua, de zoon van Nun*.²

Het is duidelijk dat het in bovengenoemde gevallen niet gaat om waarzeggerij in de gangbare zin van het woord, als concrete historische voorspellingen - uitzonderingen zoals Jeremia 28:16 en II Koningen 1:16 daargelaten - maar om een literaire techniek die de geschiedschrijvers gebruikten om gebeurtenissen theologisch te interpreteren als door God geleid en beschikt. Deze techniek van 'voorzegging en vervulling' was één van de factoren die ertoe bijgedragen hebben dat in de loop van de tijd het eenzijdige beeld is ontstaan van de profeten als voorzeggers van toekomstige gebeurtenissen. Een andere factor die de ontwikkeling van dit beeld in een stroomversnelling heeft gebracht, was het besef, dat gedurende de Babylonische ballingschap is doorgebroken, dat de voorexilische

² Voor verdere voorbeelden:

vergelijk Jozua 11:20-23 met Deuteronomium 7:16;
vergelijk II Koningen 1:6 met II Koningen 1:17;
vergelijk II Koningen 20:17 met II Koningen 24:13;
vergelijk II Koningen 21:10 e.v. met II Koningen 24:2;
vergelijk II Koningen 22:15 e.v. met II Koningen 23:30;
vergelijk ook Jeremia 25:11 e.v. en 29:10 met II Kronieken 36:22 en Daniël 9:2.

schriftprofeten door de geschiedenis in het gelijk werden gesteld met betrekking tot hun verwachting van de ondergang van de Israëlitische en de Judese staat en de teloorgang van het land. Deze profeten hadden hun volk gewaarschuwd dat ze door hun gedrag hun voortbestaan op het spel zetten en gevaar liepen hun land kwijt te raken. Anders gezegd, ze hadden de ondergang zien aankomen en hun verwachtingen daaromtrent waren uitgekomen. Zoals we reeds eerder hebben geconstateerd, was dit de reden waarom hun geschriften zo nauwgezet werden bewaard en gekoesterd, en waarom eventuele geschriften van de valse profeten, die door de geschiedenis in het ongelijk werden gesteld, verloren gegaan zijn. Het is daarom geen wonder dat latere generaties de verwachtingen van de voorexilische profeten als voorspellingen zijn gaan interpreteren.

Een duidelijke aanwijzing voor het ontstaan van deze visie op de profeten in de tijd van de Babylonische ballingschap vinden we in het boek Deuteronomium. In de passage over waarzeggerij en profetie (18:9-22) wordt een criterium aangereikt ter onderscheiding van ware en valse profetie:

Wanneer gij nu bij uzelf mocht zeggen: 'Hoe onderkennen we het woord dat de HEER niet gesproken heeft?' - Als een profeet spreekt in de naam van de HEER en zijn woord wordt niet vervuld en komt niet uit, dan is dit een woord dat de HEER niet gesproken heeft; in eigenmachtigheid heeft de profeet het gesproken... (18:21-22; vergelijk ook 13:1-4). Dit criterium wordt ook in het boek Jeremia

genoemd: Kondigt een profeet heil aan, dan kan hij pas als gezondene van de HEER erkend worden, wanneer zijn woord in vervulling gaat. (Jeremia 28:9). Het gaat uiteraard om een criterium dat alleen achteraf, terugblikkend op het verleden, toegepast kan worden. In ieder geval laat het feit dat een dergelijk criterium werd geformuleerd, duidelijk zien dat men reeds toen ging denken in termen van verwachtingen die vervuld of niet vervuld worden, of zelfs voorspellingen die wel of niet uitkomen.

Dit komt ook tot uitdrukking bijvoorbeeld in de verwijzingen in het boek 2 Kronieken naar de vervulling van de profetieën van Jeremia over de duur van de Babylonische ballingschap en de ondergang van het Babylonische rijk. De auteur van Kronieken beschrijft de verwoesting van Jeruzalem en de wegvoering van de bevolking door Nebukadnessar naar Babel, en vervolgt dan: *En ze werden hem en zijn zonen tot slaven, totdat het koninkrijk van Perzië de heerschappij verkreeg; - om het woord van de HEER door Jeremia verkondigd in vervulling te doen gaan: totdat het land zijn sabbatsjaren vergoed gekregen heeft; al de dagen die het woest lag, heeft het gerust, om zeventig jaar vol te maken.* Naar de zeventig jaren die Jeruzalem in puin zou liggen, wordt ook in het boek Daniël verwezen (Daniël 9:2). De betreffende, als godswoord geformuleerde profetie van Jeremia vinden we in Jeremia 25:11 e.v.: *Deze volken zullen de koning van Babel zeventig jaar lang dienstbaar zijn, maar na verloop van zeventig jaar zal Ik aan de koning van Babel en dit volk hun ongerechtigheid bezoeken, luidt het woord van de HEER.* Vergelijk ook Jeremia 29:10. In het slotparagraafje van het boek Kronieken - dat overigens ook aan het begin van het boek Ezra staat - wordt nogmaals verwezen naar de vervulling van de verwachting van Jeremia: *In het eerste jaar van Kores, de koning van Perzië, liet de HEER het godswoord van Jeremia in vervulling gaan...* (2 Kronieken 36:22; Ezra 1:1).

De idee van 'verwachting en vervulling' heeft zich doorgezet tot in de nieuwtestamentische tijd toe. Daar is het met name de evangelist Matteüs die, in overeenstemming met het schriftgebruik van zijn tijd, van het schema 'voorzegging en vervulling' gebruik maakt om zijn lezers te overtuigen dat Jezus de Messias is. Volgens hem was dat reeds in het Oude Testament voorzeggd. In zijn verhaal over de geboorte van Jezus vertelt Matteüs dat een engel van de HEER aan Jozef in een droom verscheen en hem meedeelde dat Maria zwanger was van de Heilige Geest en dat hij het kind de naam Jezus moest geven. Matteüs laat de engel zijn betoog besluiten met: *Dit alles is gebeurd opdat in vervulling zou gaan wat bij monde van de profeet door de Heer is gezegd: 'De maagd zal zwanger zijn en een zoon baren, en men zal hem de naam Immanuël geven, wat in onze taal betekent 'God met ons'.*

(Matteüs 1:22-23, een citaat uit Jesaja 7:14, waar Jesaja echter niet de geboorte van een Messias aankondigt, maar die van de zoon van koning Achaz).

In het verhaal over het bezoek van de wijzen uit het Oosten laat Matteüs de overpriesters en schriftgeleerden op de vraag van Herodes waar de Messias geboren zou worden, antwoorden: *Te Betlehem in Judea, want aldus staat geschreven door de profeet...*, waarna Micha 5:1 wordt geciteerd (Matteüs 2:5-6). Zo wordt ook het verhaal over de vlucht naar Egypte afgesloten met de woorden: *...opdat vervuld zou worden wat de HEER door de profeet gesproken heeft, toen hij zei: Uit Egypte heb ik mijn zoon geroepen.* (Matteüs 2:15, een citaat uit Hosea 11:1 waar de 'zoon' echter op Israël betrekking heeft). Matteüs beëindigt het verhaal over de kindermoord te Betlehem met de woorden: *Toen werd vervuld het woord gesproken door de profeet Jeremia, toen hij zei: ..., gevolgd door een citaat uit Jeremia 31:15 omtrent het gewezen om een moordpartij te Rama (Matteüs 2:17-18).* In zijn verhaal over de intocht van Jezus in Jeruzalem verwijst Matteüs expliciet naar de profielschets van de Messias in Zacharia 9:9, dat hij als een voorspelling zag: *Dit is gebeurd opdat in vervulling zou gaan wat gezegd is door de profeet: Zeg tegen Sion: Kijk, je koning is in aantocht, hij is zachtmoedig en rijdt op een ezelin en op een veulen, het jong van een lastdier.* (Matteüs 21:4-5). Voor het schriftgebruik van die tijd zie ook Lucas 24:25-27 en Handelingen 8:32-35.

Het probleem van de onvervulde profetie

Van dit probleem hebben we reeds kennis genomen in verband met het verhaal over het optreden van Jesaja rond de ziekte en herstel van koning Hizkia en in het verhaal van Jona. In beide gevallen is de profetie niet uitgekomen. Maar het probleem werd opgelost met behulp van de theologische notie van de bereidheid van God om van gedachte te veranderen. Dit probleem is in het Bijbelonderzoek omschreven als het probleem van de *cognitieve dissonantie*, 'een toestand van innerlijke spanning ten gevolge van het als tegenstrijdig ervaren van twee bewustzijnsinhouden' (Van Dale), ofwel de onthutsende ontdekking van een ongerijmdheid. De twee genoemde gevallen zijn niet de enige in het Oude Testament. Er zijn meer onvervulde profetieën. Ik gebruik in dit verband met opzet niet het woord 'voorspelling', maar 'profetie'. Een voorspelling die niet uitkomt, zou neerkomen op valse

profetie. Een profetie, in de zin van een verwachting, daarentegen, heeft een open eind; ze kan vervuld worden, maar het kan ook anders uitpakken.

Hoe gingen de profeten in hun geschriften om met onvervulde verwachtingen, met name wanneer zulke profetieën in de vorm van Gods eigen woorden waren geformuleerd? Het probleem is daarbij niet slechts het uitblijven van de vervulling. Er is meer in het geding: de geldigheid van een godswoord. Een van de meest treffende gevallen van een onvervulde profetie die als een probleem gesignaleerd is, vinden we in het boek Ezechiël. In het jaar 587 vóór Christus sprak Ezechiël een profetie tegen de stad Tyrus uit, die inhield dat God vanuit het noorden Nebukadnessar, de koning van Babel, zal laten oprukken om de stad te belegeren en in te nemen. De profetie wordt afgesloten met de godsworden: *Ik zal een kale rots van u maken, een droogplaats voor netten zult u zijn en nooit meer zult u worden opgebouwd. Zo heb Ik, de HEER, gesproken - godsspraak van God de HEER.* (Ezechiël 26:14). Zestien jaar later, in het jaar 571, toen gebleken was dat zijn verwachting niet was vervuld, kreeg Ezechiël een nieuw godswoord te horen, waarin God zijn oorspronkelijke plan bijstelt: *Mensenkind, Nebukadnessar, de koning van Babylonië, heeft zijn leger afgebeeld in de strijd tegen Tyrus. De hoofden van zijn mannen zijn kaalgeschuurd en hun schouders zijn ontveld. Maar al die strijd tegen Tyrus heeft hem en zijn leger niets goeds gebracht. Daarom, zegt God, de HEER: Ik zal Nebukadnessar Egypte geven. Hij zal de bevolking wegvoeren, hij zal buit behalen en het land plunderen; zo zal zijn leger worden beloond.* (Ezechiël 29:18-19).

In dit geval functioneert het idee dat God zijn aanvankelijke plan kan veranderen, als theologische motivering voor het uitblijven van de vervulling van de verwachting van 16 jaar tevoren. Meestal wordt echter gebruik gemaakt van het motief van het *berouw* van God, dat we onder andere in het verhaal van Jona zijn tegengekomen en wat ook de volgende voorbeelden laten zien.

Het eerste voorbeeld is de door Micha uitgesproken profetie - tegen het eind van de 8ste eeuw vóór Christus - over de ondergang van Jeruzalem. Tegenover de valse profeten van zijn tijd, die beweerden: *Is de HEER niet in ons midden? Ons zal geen kwaad overkomen!* (Micha 3:11c), hield Micha vast aan zijn overtuiging dat de ondergang van de stad op handen was: *Daarom, door jullie toedoen, zal de Sion als een akker worden omgeploegd, zal Jeruzalem een ruïne worden en de tempelberg een overwoekerde heuvel.* (Micha 3:12).

Inmiddels was een eeuw verstreken waarin Jeruzalem ongedeerd bleef, maar rond het eind van de 7de eeuw sprak de profeet Jeremia ten aanhoren van de priesters, de profeten en het ganse volk zijn profetie uit over de verwoesting van de tempel en de ondergang van de stad. Het betreffende Godswoord luidt als volgt: *dan zal ik met deze tempel hetzelfde doen als met Silo, zodat alle volken op aarde de naam van deze stad als een vloek zullen gebruiken.* (Jeremia 26:6). Daarop werd Jeremia door de priesters en profeten gegrepen met de bedoeling hem te lynchen; ze zeiden ten aanhoren van alle aanwezigen: *...deze man verdient de dood. Hij heeft tegen deze stad geprofeteerd; u hebt dat met uw eigen oren gehoord!* (Jeremia 26:11). Maar Jeremia verdedigde zich met een beroep op zijn

overtuiging daartoe door God gezonden te zijn en stelde tegelijkertijd dat God het dreigende onheil zou afwenden als het volk zijn handel en wandel zou beteren.

Dan volgt het meest relevante tafereel waarbij de vorsten het voor Jeremia opnemen en zich beroepen op de *onvervulde* profetie die Micha een eeuw tevoren had uitgesproken. Ze citeerden Micha 3:12 en voegden er aan toe: *Maar hebben koning Hizkia en de bevolking van Juda Micha ter dood gebracht? Hizkia had ontzag voor de HEER en wist hem gunstig te stemmen, zodat de HEER afzag van het onheil dat hij hun had aangekondigd. Als we deze man doden, roepen we groot onheil over ons af!* (Jeremia 26:19; vergelijk ook de verzen 3 en 13 waar ook over het berouw van God wordt gesproken).

Nog een voorbeeld van het berouw van God is het godswoord in Jeremia 18:7-10: het ene ogenblik geeft God zijn voornemen te kennen om een volk 'uit te rukken, af te breken en te verdelgen', maar als men zich bekeert, zal Hij berouw hebben over het kwaad dat Hij hun dacht aan te doen. Het andere ogenblik geeft Hij zijn voornemen te kennen een volk 'te bouwen en te planten', maar als men dan kwaad bedrijft, zal Hij berouw hebben over het goede waarmee Hij had gezegd hun te zullen weldoen.

Een apart geval is het intreden van de profeet Amos ten behoeve van zijn volk in twee visioenen. In het eerste visioen ziet hij dat God bezig is een zwerm sprinkhanen te vormen om het gras af te vreten, maar als Amos dan roept dat God moet ophouden, berouwt het Hem en ziet Hij er van af: *Het berouwde de HEER: 'Het zal niet geschieden', zei de HEER.* (Amos 7:1-3). In het tweede visioen ziet hij dat God een vuur oproept om zijn volk te straffen, maar als Amos ook deze keer roept dat God moet ophouden, reageert Hij op dezelfde wijze: *Het berouwde de Heer: 'Ook dit zal niet gebeuren', zei God de HEER.* (Amos 7:4-6). In beide gevallen is het berouw van God en zijn bereidheid af te zien van het onheil niet het gevolg van de bekering van het volk, maar van de voorbidding van de profeet. We zouden in dit verband bijvoorbeeld kunnen verwijzen naar het optreden van Mozes als voorbidder in Exodus 32:9-14; vergelijk ook Deuteronomium 9:13-20.

Ware en valse profetie³

Hoewel de termen 'valse profetie' en 'valse profeet' als zodanig niet voorkomen in het Oude Testament, wordt er wel expliciet naar het verschijnsel verwezen. Zo wordt in het boek Jeremia diverse malen gesproken over profeten die 'vals' of 'leugenachtig' profeteren (5:31; 14:14; 23:25; 27:10,14,16 en 29:9). Het is interessant te vermelden dat het Hebreeuwse woord voor 'profeet', *nabi*, in de Septuaginta in Zacharia 13:2 en enkele keren in Jeremia op basis van de context weergegeven wordt met *pseudoprofètès*, 'valse profeet'. Dit woord komt niet minder dan elf keer voor in het Nieuwe Testament.⁴ In het Oude Testament worden de profeten niet expliciet als 'waar' of 'vals'

³ Voor een uitvoeriger bespreking van het verschijnsel 'valse profetie', zie mijn brochure *Schriftprofetie en volksideologie*, Nijkerk 1968; verder mijn boekje *Israëls Jabroer-profeten. Zes radiolezingen over spanningen tussen ware en valse profeten in het Oude Testament* (in de serie *Verken de Bijbel* 18, Amsterdam-Driebergen 1971) en mijn bijdrage 'De valse profetie in Israël' in *Rondom het Woord* 11 (1969), blz. 142-152, waar verdere literatuur wordt genoemd.

⁴ Matteüs 7:15; 24:11,24; Marcus 13:22; Lucas 6:26; Handelingen 13:6; II Petrus 2:1; I Johannes 4:1;

gekaracteriseerd. Toch schemert de diepe tegenstelling tussen waar en vals, waarheid en leugen, ware en valse profetie duidelijk door telkens wanneer profeet tegenover profeet, theoloog tegenover theoloog te staan komt en beiden voorgeven namens God te spreken.

Helaas hebben we geen geschriften van de zogenoemde valse profeten. De canonieke boeken van de Bijbelse profeten zijn een bewust geselecteerde verzameling van geschriften van profeten die door de geschiedenis in het gelijk werden gesteld. Eventuele geschriften van de 'valse' profeten werden daarbij doelbewust buitengesloten. Toch worden uitspraken van zulke profeten, de tegenspelers van de schriftprofeten, op een aantal plaatsen in de profetische boeken geciteerd. Mede op grond daarvan, en op basis van het oordeel van de schriftprofeten over hen, kunnen we een indruk krijgen van hun denken en hun optreden.

Reeds de profeet Hosea betrok de profeten in zijn scherpe oordeel over de leidslieden van zijn dagen (Hosea 4:5), maar het waren vooral Jesaja, Micha, Jeremia, Zefanja en Ezechiël die de valse profeten en hun praktijken met felle woorden veroordeelden. Zo lezen we in Jesaja 28:7

*Maar zelfs priesters waggelen van de wijn,
profeten wankelen door de drank:
ze waggelen door de drank
en zijn verward door de wijn;
de drank doet hen wankelen,
waggelend hebben ze visioenen,
zwalkend doen ze hun uitspraken.*

Jesaja's jongere tijdgenoot, Micha, typeerde hen als ...*profeten die mijn volk verleiden: die, als ze iets met hun tanden te bijten krijgen, heil verkondigen, maar tegen hem die hun niets in de mond steekt, de oorlog uitroepen.* (Micha 3:5).

Ook beschuldigde hij deze profeten dat zij voor geld waarzeggerij plegen en daarbij op de HEER steunen en zeggen: *Is de HEER niet in ons midden? Ons zal geen kwaad overkomen!* (Micha 3:11).

Meer dan een eeuw vóór het optreden van Jeremia en Ezechiël, heeft de profeet Amos zich duidelijk gedistantieerd van de beroepsprofeten van zijn tijd. Toen hem een spreekverbod werd opgelegd door Amazia, de priester van Betel, en hij gesommeerd werd het land te verlaten en in Juda te gaan profeteren, antwoordde hij: *Ik ben geen profeet of lid van een profetengilde; ik ben veehoeder en vijgenkweker! Maar de HEER heeft mij achter mijn beesten weggehaald en de HEER heeft mij opgedragen: Ga als profeet naar mijn volk Israël.* (Amos 7:14-15). Maar het is vooral bij het optreden van Jeremia en Ezechiël dat de tweespalt in de gelederen van de profeten sterk op de voorgrond trad. Jeremia had vaak het gedrag van de leidslieden van het volk op het oog, de priesters en de profeten (Jeremia 6:13-14; vergelijk ook 8:10-11):

Openbaring 16:13; 19:20 en 20:10.

*Want iedereen, van groot tot klein, is op eigen voordeel uit;
van profeet tot priester, ieder pleegt bedrog.
Ze verklaren de wond van mijn volk lichtvaardig voor genezen;
ze zeggen: 'Het gaat goed! Alles gaat goed!' Maar het gaat helemaal niet goed!*

Vaak richtte hij zich specifiek tot zijn collega's profeten, die hij van valsheid en bedrog beschuldigde en hen aanklaagde dat ze leugenachtige dingen in de naam van God profeteren: *De HEER zei tegen me: De profeten doen wel alsof ze namens Mij spreken, maar Ik heb hen niet gezonden; Ik heb hun geen opdracht gegeven; Ik heb niet tegen hen gesproken. Hun visioenen zijn bedrog, hun orakels berusten nergens op; ze verkondigen eigen verzinsels.* (Jeremia 14:14). Jeremia beschouwde hun optreden als volstrekt eigenmachtig, omdat ze volgens hem niet door God geroepen waren; daarom laat hij God zeggen (Jeremia 23:21-22; vergelijk ook de verzen 25-28):

*Ik heb die profeten niet gezonden, toch rennen zij of zij mijn boden waren.
Ik heb niet tot hen gesproken, toch spreken zij of zij profeten waren.
Hadden ze mijn raadsbesluit vernomen, dan hadden ze mijn volk mijn woorden laten horen,
het opgeroepen zijn verdorven levenswandel op te geven, te breken met zijn kwalijke praktijken.*

Volgens Jeremia spreken deze profeten helemaal niet namens God maar presenteren hun eigen verzinsels als godswoorden; ze misleiden het volk; ze maken dat het volk zich verlaat op ijdele waan; ze sterken de boosdoeners in hun kwaad; ze profeteren heil in een onheilssituatie en verkondigen vrede terwijl er geen vrede is - vergelijk verder Jeremia 6:14; 8:11; 23:17 en 28:1-17.

Tot dezelfde slotsom kwam de profeet Ezechiël, die zich niet minder fel dan Jeremia uitliet over de valse profeten en profetessen. In een rede die speciaal aan hen is gewijd (Ezechiël 13), zegt hij:

*...de dwaze profeten, die zich alleen maar verbeelden iets gezien te hebben..., vossen op puinhopen...,
waardeloze zieners en valse voorspellers..., die in hun visioenen welzijn zagen terwijl er van welzijn
geen sprake is..., ze misleiden het volk dat naar hun leugens luistert.*

De auteur van het boek Klaagliederen sluit zich hierbij aan. Terugkijkend op de vele profeten die in de tijd vóór de Babylonische ballingschap fout waren, maakte hij de balans op (Klaagliederen 2:14) en trok de conclusie:

*Je profeten hebben je bedrogen met valse visioenen! Hadden ze maar je wandaden onthuld om je lot
nog te keren! Ze hebben je valse orakels verkondigd om je te misleiden.*

Ik zou het oordeel van de schriftprofeten over de valse profeten als volgt kunnen samenvatten: deze profeten houden het volk hun eigen wensdenkerij voor als woord van God. Ze misleiden mensen door tegen de realiteit in, in een evidente onheilssituatie heil te verkondigen. Door hun eenzijdige heilsprediking wekken ze bij de mensen valse hoop. Doordat ze hun ogen sluiten voor het kwaad in de samenleving, sterken ze de handen van degene die kwaad bedrijven. Ze kopen het kritisch denken en het zelfonderzoek af, doordat ze mensen naar de mond praten en daarbij vrome frasen citeren.

Wat 'valse profetie' is, komt alleen aan het licht wanneer ze door een 'ware' profeet als zodanig wordt ontmaskerd. Je kunt namelijk alleen van een 'valse' profeet spreken als er een 'ware' tegenover staat. Het waren de grote schriftprofeten, die altijd als enkelingen optraden, die het grote gros profeten van hun dagen als vals hebben ontmaskerd.

De verklaring voor het verschijnsel valse profetie moet niet gezocht worden in het immorele karakter van de betreffende profeten, in die zin dat het zou gaan om doelbewuste zwendelaars en leugenaars, mensen van kwade trouw en opzettelijk bedrog. Het merendeel van deze profeten waren ongetwijfeld keurige burgers en geestelijke leiders die in aanzien waren bij het volk. Dit geldt zeker voor iemand als Hananja tegenover wie Jeremia te staan kwam (zie Jeremia 28) en ook voor de tegenstanders van Micha (zie Micha 2-4). Valse profetie in het oude Israël was niet het product van een stelletje zedeloze profeten, maar eerder de vrucht van een bepaald geestelijk klimaat waarin ze haar voedingsbodem had. In tegenstelling tot het gezegde *poeta nascitur non fit*, 'een dichter wordt geboren, niet gemaakt', die op een dichter van toepassing is, geldt voor een valse profeet dat hij niet geboren, maar gemaakt wordt - gemaakt door de geest van de tijd, door het conservatieve traditioneel denken, door het conformisme aan de gevestigde orde, door de ideologie en het beleid van de profetengilde, waarbij God, theologisch gesproken, geen inspraak wordt gegeven. De valse profeten waren exponenten van een bepaalde religieuze ideologie, die getypeerd kan worden als een etnocentrische, nationalistische volksideologie zonder enige binding met de levende God.

De overgeleverde godsdienstige waarheden kwamen daarbij vast te liggen in dogma's die tegelijkertijd programma's waren: God handelt nooit anders dan conform het traditionele beeld dat men van Hem heeft, met name dat Hij altijd partij kiest voor het volk Israël, dat Hij onder alle omstandigheden in hun midden is en dat hun daarom geen kwaad kan overkomen.

Deze zekerheden wisten de valse profeten met grote behendigheid te hanteren als axioma's en slogans. Ze pretendeerden theologisch solide te zijn, strikt van opvatting, rechtzinnig en vasthoudend aan de rechte leer, en lieten profeten als Amos, Micha en Jeremia voorkomen als staatsgevaarlijke nieuwlichters en verraders van het volk. Zo werd Amos van een samenzwering tegen koning Jerobeam beschuldigd (Amos 7:10) en Jeremia met de dood bedreigd, van hoogverraad beschuldigd en gevangen gezet (Jeremia 26:9; 37:13 e.v.).

Doordat ze in de meerderheid waren, vonden de valse profeten hun zekerheid en kracht in het collectief denken en handelen, waarbij geen tegenspraak of verschil van mening werd geduld. Daarom probeerden ze steeds andersdenkende profeten onder druk te zetten om hen te laten conformeren. Bijzonder inzichtgevend in dit verband is het verhaal van het optreden van Micha ben Jimla, die tegenover een profetencollectief van niet minder dan vierhonderd man te staan kwam. Toen de bode op aandrang van koning Josafat Micha ging halen, gaf deze hem te verstaan (1 Koningen 22:13):

Luister, alle profeten verzekeren de koning eensgezind dat de strijd goed zal aflopen. Mogen uw woorden even gunstig zijn als die van hen.

Ten slotte moeten we nog de vraag beantwoorden hoe de hoorders konden onderscheiden tussen een ware en een valse profeet. Wanneer we bedenken dat de ware en de valse profeet beiden in dezelfde geloofstraditie stonden, dat beiden zichzelf beschouwden als boodschappers van God en daarom hun prediking vaak begonnen met Zo zegt de Heer, dan kunnen we ons voorstellen hoe moeilijk het was voor de hoorders om uit te maken wie wel en wie niet een legitieme Godsmen was. Hier komt nog bij dat, aan de ene kant, de profeten geen bewijzen op tafel konden leggen om hun claims hard te maken, en aan de andere kant, de hoorders geen kant en klare, objectieve criteria hadden om de profeten te beoordelen. Het is pas achteraf dat men kon vaststellen wie 'waar' en wie 'vals' had geprofeteerd. Het criterium dat in Deuteronomium 18:22 wordt aangereikt, dat een valse profeet iemand is wiens profetie niet is uitgekomen, is daarom een perfecte maatstaf ter onderscheiding, maar helaas volstrekt onpraktisch. In de praktijk moest men telkens in iedere concrete situatie er een beslissing over nemen, en dat kon alleen een geloofsbeslissing zijn. Het was steeds een geval van 'de geesten beproeven of ze uit God zijn' (vergelijk 1 Johannes 4:1), een kwestie van 'alle dingen beproeven en het goede behouden' (vergelijk 1 Tessalonicenzen 5:21). Alleen zo kon men onderscheiden tussen de pseudoprofetie van de valse profeet en het echte godswoord van de ware profeet.

Occulte praktijken in Bijbels perspectief

Als een vervolg op wat boven is gezegd over de relatie tussen profetie en waarzeggerij, wil ik in het kort iets zeggen over de occulte praktijken waar waarzeggerij en wichelarij onder ressorteren. Hoewel ik geen specialist ben op gebied van het occultisme, durf ik als Bijbelwetenschapper er wel een mening over te hebben, omdat bepaalde aspecten van occultisme in de Bijbel aan de orde zijn. Dit is met name in Deuteronomium 18:9-15 het geval, waar occulte praktijken expliciet in het kader van profetie ter sprake worden gebracht. Vanuit Bijbels perspectief wil ik met de lezer nadenken over dit verschijnsel en de vraag aan de orde stellen hoe wij als mensen van deze tijd ermee om moeten gaan en als christenen ons dienen op te stellen. Daarbij zal ik naast de betreffende passage in Deuteronomium ook een tekst uit het Nieuwe Testament aan de orde stellen: I Korintiërs 12:4-11.

Occultisme, afgeleid van het Latijnse *occultus* dat 'geheim' of 'verborgen' betekent, is een verzamelnaam voor de leer omtrent en de praktijken van personen of groepen betreffende geheime krachten en betrekkingen. Het betreft verborgen krachten in en om ons, die ons leven zouden beïnvloeden, en die onderkend, geactiveerd en gebruikt zouden kunnen worden, ten voordele of ten nadele. Het gaat om dingen die paranormaal zijn, omdat ze niet langs normale wegen of middelen te kennen zijn, en ook niet voor iedereen toegankelijk zijn. We zouden kunnen spreken van onbekende of nog niet bekende dimensies van onze werkelijkheid.

Paranormale verschijnselen zijn verschijnselen die buiten de normale zintuiglijk waarneembare werkelijkheid vallen, zoals de verborgen gaven van sommige mensen om geheime krachten in werking te stellen, charisma, paragnostische gaven, paranormale genezing, magnetisme, gebedsgenezing, tele-

kinese, telepathie, gedachten-lezen, hebben-van-voorgevoelens en helderziendheid. Dit soort verschijnselen wordt in het kader van de parapsychologie wetenschappelijk bestudeerd. Onder occultisme vallen naast divinatie ook magie (bezwinging, toverij en de kunst van het in werking stellen van geheime krachten) en diverse vormen van mantiek (waarzeggerij en wichelarij om de toekomst te voorspellen) en het oproepen van geesten (dodenraadpleging).

In de Bijbelse en klassieke oudheid en zelfs nog in de Middeleeuwen hoorden deze dingen gewoon bij het toenmalige wereldbeeld. Men waande zich omringd door allerlei occulte machten en krachten. Op dit magisch-mythische beeld van de werkelijkheid kwam echter reeds in de oudheid kritiek. Doordat denkers als Sokrates en Aristoteles er kritisch tegenover stonden, zouden we bij hen kunnen spreken van een omslag van het magisch-mythisch denken naar de abstract-kritische reflectie op de werkelijkheid. Ook in de Bijbelse geschriften klonken reeds in de 6de eeuw vóór Christus onmiskenbare kritische en waarschuwendende geluiden. In de moderne tijd is het magisch-mythisch denken sterk teruggedrongen en gerelativeerd door de opkomst van het kritisch denken en allerlei wetenschappen, met name de natuurwetenschap. Zo werd bijvoorbeeld de astrologie (de sterrenleer) sterk teruggedrongen door de astronomie (de sterrenkunde) en allerlei geneespraktijken door de medische wetenschap. Daardoor raakten onder invloed van het rationeel denken en vooral van de secularisatie, en het daarmee samenhangende materialisme en de zakelijkheid, de verborgen dimensies van de werkelijkheid geheel op de achtergrond.

Daardoor is er tegenwoordig, als reactie op ons westerse rationalistische en materialistische wereldbeeld, bij veel mensen een hunkering naar het spirituele, het mystieke en ook het occulte. De herleving van het occulte is duidelijk merkbaar in de holistische levensbeschouwelijke stroming, de New Age-beweging, en in andere stromingen die zich bezighouden met 'bewustzijnsverruiming', contact met de boven- en buitenzintuiglijke wereld, astrologie en reïncarnatie om maar enkele te noemen. De vraag rijst nu hoe wij hiermee moeten omgaan. Hoe dienen we als christenen ons op te stellen? Wat we niet moeten doen, is net doen alsof deze dingen niet bestaan, door alles als onzin van de tafel te vegen of alles onder de noemer 'duivelskunsten' te brengen. Hoewel we sommige van deze dingen als puur onzin kunnen kwalificeren, zoals astrologie en reïncarnatie, zullen we moeten erkennen dat er dimensies van de werkelijkheid zijn die wij (nog) niet kennen, en dat er méér is tussen hemel en aarde dan we zouden denken.⁵

Daarbij moeten we wel nuchter en kritisch blijven, en met grote terughoudendheid en behoedzaamheid met de verborgen dingen omgaan. Ook zullen we bedacht moeten zijn op figuren die voor eigen gewin met deze zaken aan de haal gaan en mensen misleiden en bedriegen. Wellicht het belangrijkste is dat we beseffen dat sommige dingen - ik denk vooral aan spiritisme, waarzeggerij, astrologie en reïncarnatie - ronduit gevaarlijk zijn voor onze geestelijke gezondheid: ze kunnen je bestaan volkomen gaan beheersen én, als je er niet boven staat, je leven ruïneren. Ik vind dat christenen in hun eigen

⁵ Raadpleeg *Zin en onzin over God*, hoofdstuk 5, de paragraaf "Geloof in de satan en zijn trawanten?".

godsdienstige traditie moeten blijven staan en hun hunkering naar het spirituele, het mystieke en het mysterieuze niet buiten die traditie maar binnen de kerk moeten bevredigen. Als richtlijn hebben we daarbij de Bijbel en wat in lijn met de Bijbelse traditie ligt.

In het Oude Testament wordt het bestaan van occulte zaken niet ontkend, integendeel de geschiedschrijvers waren zich bewust van het gebruik van orakelmiddelen in vroegere tijden, zoals de Efod, de Terafim, de Urim en Tummim en van verschijnselen als dodenraadpleging en bezweringen. Met name in het boek Deuteronomium worden occulte praktijken expliciet aan de orde gesteld, maar dan wel met de bedoeling ze buiten de wet te stellen en voor Israëlieten te verbieden als zijnde heidense praktijken. In Deuteronomium 18:9-15 worden niet minder dan *acht categorieën* genoemd van personen die aan dergelijke verboden praktijken deelnemen. Laten we ze in ogenschouw nemen.

1. *Wie zijn zoon of dochter door het vuur doen gaan.* Het valt op dat deze handeling direct in verband met en in de context van waarzeggerij en wichelarij ter sprake wordt gebracht. Dat is ook het geval in 2 Koningen 17:17, waar dit weerzinwekkende gebruik wordt genoemd als één van de gruwelen die de Israëlieten in Kanaän bedreven hadden: *Voorts hadden zij hun zonen en dochters door het vuur doen gaan, waarzeggerij en wichelarij gepleegd, en zich verkocht om te doen wat kwaad is in de ogen van de HEER en Hem daardoor te krenken.* Vergelijk ook 2 Koningen 3:27, 16:3 en 23:10. Alles duidt erop dat deze gruwelijke praktijk in verband gebracht moet worden met kinderooffers aan Moloch, de god van de doden in de onderwereld, kennelijk met de bedoeling een kind door het vuur naar de onderwereld te sturen om zodoende vanuit het dodenrijk een orakel te ontvangen.
2. *Wie waarzeggerij pleegt.* Het betreft hier allerlei waarzeggerspraktijken in het algemeen, onder meer door middel van de Urim en Tummim en de Terafim en andere technieken.
3. *Een wichelaar.* Hier wordt specifiek bedoeld een '*wolkenwichelaar*', iemand die in de vorm en structuur van de wolken aanwijzingen vindt voor toekomstige gebeurtenissen.
4. *Een uitlegger van voortekenen.* Een betere vertaling is '*iemand die bekerschouw beoefent*' (vergelijk Genesis 44:5 en 15), waarbij uit de vorm die een druppel olie op het water in een beker aanneemt, de patronen van toekomstige gebeurtenissen afgelezen worden.
5. *Een tovenaar.* Dat is iemand die geheime krachten in de magie oproept.
6. *Een bezweerder.* Het betreft een persoon die iemand in een ban brengt door het uitspreken van bezweringsformules.
7. *Iemand die een waarzeggende geest bevraagt.* Dat is iemand die een orakel raadpleegt, waarbij we kunnen denken aan iets als de orakelbevraging te Delphi.
8. *Iemand die de doden raadpleegt.* Deze handeling heeft alles te maken met spiritistische praktijken waarbij contact wordt gezocht met overledenen. De doden werden geacht het verborgene te kennen en te kunnen onthullen.

Een modern variant van dodenraadpleging zijn de zogeheten 'doorgevingen van Paulus' die in de jaren tachtig van de twintigste eeuw in Nederland opgeld deden.

Deze acht handelingen worden als heidense praktijken beschouwd en gekarakteriseerd als 'een gruwel voor de Heer'. De betreffende passage in Deuteronomium wordt besloten met een ernstige vermaning aan het adres van Israël (Deuteronomium 18:14-15):

Weliswaar luisteren de volken in het land dat u in bezit zult nemen naar wichelaars en waarzeggers, maar ú heeft de HEER, uw God, dat verboden. Hij zal in uw midden profeten laten opstaan, profeten zoals ik. Naar hen moet u luisteren.

Laten we tot besluit nog even naar een passage in het Nieuwe Testament kijken, waarin de apostel Paulus het onder meer heeft over verborgen gaven en krachten: 1 Corintiërs 12:4-11. Het gaat om de diverse 'genadegaven' die de Geest aan de gemeente schenkt, 'tot welzijn van allen':

- 1) *met wijsheid spreken*
- 2) *met kennis spreken*
- 3) *geloof*
- 4) *gaven van genezing*
- 5) *het verrichten van wonderen*
- 6) *profetie*
- 7) *het onderscheiden van geesten*
- 8) *het spreken in tongen*
- 9) *het vertolken van tongen.*⁶

Naast 'normale' gaven (1, 2, 3 en 7) werden dus ook 'paranormale' gaven in de oude christelijke gemeente erkend, gerespecteerd en een functie gegeven ten dienste van de gemeenschap. Daarom moet de kerk in onze tijd het paranormale niet altijd alleen maar verketteren. Ze dient zulke ongewone gaven zorgvuldig te evalueren (uiteraard kritisch) om van de goede eronder gebruik te maken en een functie te geven. Maar zoals we in het Oude Testament ware van valse profetie onderscheiden, zullen we ook hier steeds 'de geesten moeten beproeven of ze uit God zijn'.

⁶ Dat het cruciale woord 'Geest' precies *zeven* keer in deze passage voorkomt, is geen toeval. Als getal van de volheid en overvloed geeft het uitdrukking aan de aard van de genadegaven van de Geest. Zie mijn *Vertellen met getallen*, blz. 32-45, voor meer voorbeelden van het veelvuldig gebruik van dit getal.